

Gáti Annamária–Róbert Péter

MUNKAVÁLLALÁS A TANULÁS MELLETT: KÉNYSZERŰSÉG VAGY BEFEKTETÉS?

Bevezetés

A diákok munkavállalása felsőfokú tanulmányaik mellett egyre gyakoribbá válik. Wolbers (2003) két okát is látja ennek. Egyrészt a hallgatóknak egyre inkább szükségük van arra, hogy dolgozzanak, mivel tanulmányaikat másképp egyre kevésbé tudnák finanszírozni. Másrészt a munkáltatók is szívesen alkalmaznak egyetemi hallgatókat, mivel „rugalmas” munkavállalók, hajlandók rövid időtartamra szóló szerződéssel vagy részmunkaidőben dolgozni olyan napokon vagy napszakokban is, amikor más, „felöltt” munkavállalók ezt nem szívesen teszik, és végül alkalmazásuk sokszor olcsóbb a munkaadónak. Tanulmányunkban a hallgatói munkavállalás munkapiaci keresleti oldalával nem foglalkozunk, erre nincsenek adataink a munkáltatók részéről.¹ Vizsgáljuk viszont a felsőfokú tanulás melletti munkavállalást a hallgatók szemszögéből. Ebben a vonatkozásban nézőpontunk kettős. Egyfelől elfogadjuk Wolbers érvelését, hogy a hallgatók (egy részének) anyagi okokból szüksége van arra, hogy tanulmányai mellett dolgozzon. Másfelől viszont úgy gondoljuk, hogy nem ez az egyetlen lehetséges motiváció a munkavállalásra. A hallgatók pontosan érzékelik, hogy a munkáltatók egyre fokozódóbb mértékben várják el a munkapiaci tapasztalatot már a pályakezdő frissdiplomásoktól is. Ilyen tapasztalat szerzésének tán legjobb módja, ha valaki dolgozik a tanulás mellett. Ez pedig tulajdonképpen befektetés, amelynek során egy hallgató munkapiaci tapasztalat szerzésével növeli saját emberi tőkáját, esetleg abban is bízva, hogy ennek révén könnyebben jut majd álláshoz, illetve jobb munkát kap a végzés után. Különösen igaz lehet ez abban az esetben, ha valaki olyan munkát végez tanulás mellett, ami kapcsolódik tanulmányi területéhez, későbbi szakmájához. Más, a tanulmányokhoz nem kapcsolódó munkavégzés révén szintén lehet tapasztalatokat szerezni, de az ilyen munkák többnyire inkább valóban egzisztenciális okokra, a pénz hiányára, a képzés költségeinek elő-

1 A szakmai gyakorlat és tapasztalat hiánya jelentős „toborzási nehézség”. A frissdiplomás pályakezdőkkel szemben támasztott elvárások és a velük való elégedettség negatív egyenlege, a legnagyobb különbség az elvárások és tapasztalat között a gyakorlati szakmai jártasság esetében jelentkezik (Várhami–Tóth, 2012).

teremtésére vezethető vissza. Tanulmányunkban egyrészt arra vagyunk kíváncsiak, milyen diákok dolgoznak tanulás mellett, és a munkájuk kapcsolódik, vagy nem kapcsolódik tanulmányaikhoz? Kik azok, akik inkább kényszerből, és kik azok, akik inkább befektetési céllal dolgoznak? Mi ebben a szerepe a családi háttérüknek, a felsőfokú tanulmányok előtti iskolai és munkapiaci előéletüknek, a képzés sajátosságainak: milyen finanszírozási formában és milyen szakterületen tanulnak? Az elemzés során figyelembe vesszük a nemek szerinti, az életkori és a területi különbségeket is. A tanulmány második részében pedig azt vizsgáljuk, hogy a munkavállalás, különösen a képzési területhez kötődő formája, amit humántőke-befektetésnek tekintünk, valóban segítséget jelent-e abban, hogy a frissdiplomás végzettségének megfelelő(bb) munkát találjon.

A továbbiakban először kutatásunk hazai előzményeiről írunk. Ezt követik az elemzésre vonatkozó hipotézisek. A kutatási eredményekkel két fejezet foglalkozik, amelyekben a tanulás melletti munkavállalás meghatározóit, illetve a munkavégzés és a képzettségnek megfelelő(bb) munka megtalálásának kapcsolatát mutatjuk be. A tanulmány az eredmények összegzésével zárul.

Korábbi kutatások a témában

A Tárki az Oktatási Minisztérium megrendelésére 2003-ban egyetemi hallgatók körében végzett felmérést. A személyes megkérdezésen alapuló, 1033 egyetemista és főiskolás adatait tartalmazó kutatás zárótanulmánya szerint a felsőoktatásban tanulók közül a munkát vállalók legnagyobb hányada csak alkalmanként dolgozik, ez a hallgatók negyedére (26%) jellemző. Nem rendszeresen, de gyakran dolgozik 15 százalékuk, rendszeresen pedig 18 százalékuk. A valamilyen gyakorisággal dolgozó hallgatók döntő többsége (84%-a) állítása szerint alapvetően anyagi okokból dolgozik. Csak egy szűkebb réteg, a kérdezettek 15 százaléka válaszolt úgy, hogy szakmai okok motiválják a munkavállalásban (Tárki: Felsőoktatás 2003, 44.).

Egy nemzetközi kutatás keretében² elvégzett adatfelvétel során 2008-ban kérdeztek meg fiatal diplomásokat, akik 5 éve kerültek ki a felsőoktatásból, tehát 2003-ban végeztek. A retrospektív válaszokból kiderült, hogy a fiatal magyar diplomások mintegy 40 százaléka végzett valamilyen, tanulmányaihoz nem kötődő munkát, illetve mintegy 33 százaléka dolgozott tanulmányaihoz kapcsolódóan. Az ilyen – az egyének szintjén egymással egyébként átfedést mutató – arányszámok Ausztriá-

2 Higher Education as a Generator of Strategic Competences (HEGESCO) projekt (<http://www.hegesco.org>), finanszírozó az EU Erasmus programja (Project Number: 133838-LLP-1-2007-1-SI-ERASMUS-EMHE), koordinátor a Ljubljani Egyetem. A hazai kutatást a Tárki végezte Róbert Péter vezetésével és Sági Matild közreműködésével.

ban, Finnországban és Franciaországban a legmagasabbak, de a hazainál magasabb arányban számoltak be munkavállalásról a cseh vagy észtv válaszolók is, miközben a lengyel adatok közel állnak a magyarhoz. A legkisebb mértékű tanulás melletti munkavégzés Olaszországban, Spanyolországban és Portugáliában fordult elő (Allen et. al., 2011, 23.). Ezek az országok a familiáris jóléti állam típusához tartoznak.

Ugyanebben a kutatásban arról is megkérdezték a fiatal diplomásokat, hogy első állásuk mennyire illeszkedik tanulmányi végzettségükhöz, illetve munkájuk ellátásához szükséges-e egyáltalán diploma. Eszerint Magyarországon az illeszkedés mértéke csak 25 százalék körüli volt, és 30 százalék szerint elsődiplomás munkájuk nem kívánt felsőfokú végzettséget.³ A képzés jellege szerint az oktatási, a humán és a művészeti végzettségek esetében a magyar pályakezdők az átlagnál nagyobb valószínűséggel kezdenek (véleményük szerint) nem diplomás állásban dolgozni, és nagyobb valószínűséggel érzik azt is, hogy más jellegű munkát végeznek, mint amit tanultak (Róbert, 2010).

Az említett nemzetközi kutatás adatbázisán Róbert és Saar hat volt szocialista országban elemezte a tanulás melletti munkavállalás szerepét a végzés utáni munkába állás során (Róbert–Saar, 2012). Eredményeik szerint a tanulmányokhoz köthető munkavégzés gyorsította a munkahelytalálást minden vizsgált országban, ami nem állt fenn a tanulmányokhoz nem kapcsolódó munkavégzés esetében. Csehországban, Lengyelországban és Szlovéniában azt is elősegítette a képzéshez kapcsolódó munka, hogy a frissdiplomások valóban diplomát igénylő állásban helyezkedjenek el, de ez a hatás nem volt szignifikáns a magyar, az észtv és a litván adatokon.⁴

A tanulmánykötet alapjául szolgáló adatbázis adatai alapján a felsőfokú képzés előtt a válaszadók 55 százaléka tett szert tanulmányokhoz nem kapcsolódó munkatapasztalatra és 32 százalék a (későbbi) tanulmányokhoz kapcsolódó munkatapasztalatra. Felsőfokú tanulmányai során a válaszadók 58 százaléka dolgozott tanulmányaihoz nem kapcsolódó, 61 százalék pedig tanulmányaihoz kapcsolódó módon (Veroszta, 2012, 16.).⁵

A képzettség és a munka horizontális illeszkedése szempontjából, a (már) dolgozó diplomások (N = 15 888) 17 százaléka szerint munkája csak a saját szakterületének felel meg, 62 százaléka szerint saját vagy kapcsolódó szakterületről van szó, 15 százalék egészen más szakterületen dolgozik, 6 százalék szerint bármilyen tanulmányi terület megfelelő lenne munkavégzése során. A szubjektív illeszkedési mutató a bölcsészettudományi végzettségűek esetében a legrosszabb.

3 Az ilyen vélemények a válaszolók részéről nyilván szubjektívek, de mégis jelentős mértékben megbízhatónak tekinthető mérések Velden és Smoorenburg (1997) szerint – legalábbis nyugat-európai kontextusban.

4 Ebben az elemzésben akkor dolgozott valaki diplomás állásban, ha foglalkozási kódja az ISCO 1 vagy 2 főcsoportba tartozott.

5 Annak eldöntése, hogy a munka kapcsolódott-e a tanulmányi területhez, a kérdéztetre volt bízva. Ugyanaz a személy válaszolhatott igenlő módon akár valamennyi kapcsolódó kérdésre is, ha többféle munkát is végzett.

Kiemelkedően jó a helyzet az orvosi és egészségügyi diplomásoknál, de átlag feletti arányban helyezkedtek el tanulmányaikhoz illeszkedően a jogi és igazgatási, az informatikai és a pedagógus végzettségűek is. A vertikális illeszkedést tekintve a válaszolók 18,5 százaléka nyilatkozott úgy, hogy munkája nem igényel felsőfokú végzettséget. Ez az arány átlag feletti (23 százalék körül) a bölcsészettudományi, a társadalomtudományi és a művészeti képzési területeken végzettek esetében. A legkevésbé (10 százalék) az informatikusok végeznek diplomát nem igénylő munkát, de átlag alatti arányok mutatkoznak a jogi és igazgatási, a műszaki, az orvosi és egészségügyi végzettséget szerzők esetében is (Veroszta, 2012, 38–40).

Tanulás és kapcsolódó munkavállalás – Hipotézisek

Hipotéziseinket külön fogalmazzuk meg a tanulmányok melletti munkavállalásra, illetve a szerzett munkatapasztalat hasznosulására vonatkozóan. Ezen belül hipotéziseink a magyarázó változók három nagy csoportjára vonatkoznak: a származási háttér, a felsőfokú tanulmányokat megelőző iskolai és munkapiaci múlt, valamint a felsőoktatási tanulmányi és képzési területi jellemzők.

1.

A 14 éves kori anyagi helyzet – ami elemzésünkben a társadalmi háttérrel jellemző változók egyike – kapcsán logikus várakozásnak tűnik, hogy az előnyösebb társadalmi háttérrel rendelkezőkre kevésbé lesz jellemző a tanulmányok melletti munkavállalás. A hátrányosabb helyzetűek viszont inkább rászorúlnak arra, hogy dolgozzanak, és részben vagy egészében így finanszírozzák tanulmányaikat, illetve megélhetésüket („push” hatás). Mivel azonban a munkatapasztalat kategóriát két további kategóriára osztottuk (szakterülethez kapcsolódó, illetve nem kapcsolódó tapasztalatszerzésre), azon túl, hogy találunk-e ilyen jellegű összefüggést, érdekes kérdés az is, hogy vajon e tendencia a szakhoz kapcsolódó, illetve nem kapcsolódó munkatapasztalat esetében egyformán érvényesül-e. Ha ugyanis az összefüggések iránya érvényesül is, ezek magyarázata nem feltétlenül ugyanaz. Míg a nem kapcsolódó munkatapasztalat szerzése a hátrányosabb helyzetből érkezőknél valóban értelmezhető az anyagi kényserhelyzetre adott válaszként, a kapcsolódó munkatapasztalat esetében a kép ennél jóval árnyaltabb lehet. Miközben itt is érvényesülhet a „push” hatás, az is elképzelhető, hogy a kevésbé előnyös családi háttérrel rendelkező diákok motiváltabbak, illetve a diplomaszerzés számukra a legfontosabb, sőt talán egyetlen lehetőség a társadalmi előrelépésre. Így mindent megtesznek azért, hogy a diplomájuk mellé releváns munkatapasztalatot is fel tudjanak mutatni a sikeresség érdekében. Ezt nevezhetjük mobilitási hipotézisnek. Ugyanakkor lehetséges, hogy a jobb származási háttérű hallgatókat – például a szülők iskolázottabbak – jellemzi majd a tanulmányokhoz kapcsolódó munkavállalás. Ezt tekintjük reprodukciós hipotézisnek.

1.a

Egyfelől tehát várhatjuk azt, hogy a jobb anyagi helyzetűek kisebb eséllyel vállalnak munkát a tanulásaik mellett, és feltételezve, hogy az anyagi kényszer a legnagyobb ösztönző a munkavállalás melletti döntésben, mind a kapcsolódó, mind a szakterülethez nem kapcsolódó munkatapasztalat esetében ugyanerre a tendenciára számíthatunk.

1.b

Másfelől, a valóságot komplexebbnek feltételezve, megeshet, hogy a nem kapcsolódó munkatapasztalat esetében a fent vázolt tendenciát, a kapcsolódó tapasztalatszerzés esetében viszont mást találunk. Ha feltételezzük, hogy a rosszabb anyagi háttérben nevelkedők számára a kapcsolódó tapasztalatszerzés komoly stratégiai tervezés eredménye a sikeresebb jövő (társadalmi felemelkedés) reményében, úgy megeshet, hogy nem találunk különbséget a származás tekintetében, mivel a mobilitási és a reprodukciós hatás egyaránt jelen van.

2.a

A 6-8 osztályos gimnáziumokban érettségizőket várakozásaink szerint inkább fogja jellemezni a szakhoz kapcsolódó munkavállalás, mint a hagyományos gimnáziumokba járókat, illetve a szakközépiskolásokat. Ezt arra alapozzuk, hogy a hazai oktatási rendszer korai szelektivitása miatt a 6-8 osztályos gimnáziumok már 10–12 éves korban „felszívják” a legjobb képességű és teljesítményű diákokat, akik feltehetően motiváltabbak is társaikhoz képest. Korábbi kutatások szerint a középiskolai továbbtanulási döntésekben persze a családi háttérnek is szerepe van, illetve a korai szelekcióról ld. Horn (2010). A motiváltság tudatosabb pályaválasztást eredményez, és ebből fakadóan szorosabb kapcsolatot is a választott tanulmányi területtel, így ezek a diákok feltehetően nagyobb eséllyel fognak olyan munkát elvállalni a tanulásaik alatt, ami kapcsolódik a szakterületükhöz.

2.b

A tanulmányokat megelőző, a szakterülethez kapcsolódó munkavállalást pozitív hatásúnak várjuk a kapcsolódó munkatapasztalat esetében. Azt feltételezzük, hogy aki már felsőfokú tanulmányainak megkezdése előtt is vállalt munkát a későbbi tanulmányaival összefüggésben, az nagyobb valószínűséggel dolgozik majd tanulás mellett is.

3.a

A tanulmányterületekkel kapcsolatban megfogalmazható az a hipotézis, hogy a kapcsolódó munkatapasztalat szerzése a műszaki, az informatikai, illetve a gazda-

ságtudományi területen lesz a leginkább jellemző. Feltételezésünket arra alapozzuk, hogy elsősorban ilyen szakterületeken vannak olyan munkaadók, akik érdekeltek abban, hogy egyetemi hallgatókat foglalkoztassanak, hogy az érdeklődőbb vagy motiváltabb tanulókat minél korábban megismerjék, esetleg magukhoz kössék.

3.b

Végül a területi különbség tekintetében azt várjuk, hogy Közép-Magyarország régióban lesz a tanulás melletti munkavállalás a legnagyobb mértékű. Ennek egyfelől a hallgatói munkavégzés iránti magasabb kereslet az oka, legyen szó akár a tanulmányokhoz kapcsolódó, vagy nem kapcsolódó munkáról, másfelől viszont korábbi kutatások szerint a vidékiesebb régiókban azért is kisebb mértékű a munkavállalás, mert a diákok munkájára a családi gazdaságban, a háztartásban is szükség van (Pusztai 2011).

Tanulás és kapcsolódó munkavállalás – Eredmények

Tanulmányunk elkészítésékor a rendelkezésre álló adatbázis egy leszűkített almintáját használtuk. Részben relevancia, részben pedig elemszámproblémák miatt a következő válaszadókat kizártuk az elemzésből: nem nappalis, nem elsődiplomás, katonai, sport, művészeti vagy művészetközvetítési szakon végzett, MA-diplomát szerzett, 36 évnél idősebb. Az így létrehozott minta elemszáma 11 207 fő lett.⁶

Elemzésünk módszere a multinomiális logisztikus regresszió, ahol a függő (magyarázandó) változó három kategóriából áll: (0) egyáltalán nem szerzett munkatapasztalatot a tanulmányai alatt, (1) csak nem kapcsolódó munkatapasztalatot szerzett, (2) szerzett kapcsolódó munkatapasztalatot (és emellett lehet, hogy nem kapcsolódót is). Az elemzésben végül szereplő 10 755 főből 55 százalék szerzett a tanulmányaihoz kapcsolódó (és esetleg nem kapcsolódó) munkatapasztalatot a tanulás mellett, 22 százalék csak nem kapcsolódó munkát végzett, 23 százalék pedig semmilyen munkatapasztalatra nem tett szert tanulmányai alatt. A multinomiális regressziós elemzés során kapott $\text{Exp}(B)$ együtthatók azt mutatják meg, hogy a magyarázó változók egységnyi változása „hatására”, minden egyéb tényezőre kontrollálva, az adott kategóriába tartozó válaszadók mennyivel kisebb vagy nagyobb eséllyel választják a függő változó 1-es vagy 2-es kategóriáját a 0-s válaszlehetőséghez képest. Modellünket három lépcsőben építettük fel, első lépésben a családi háttér jellemzőit, másodikban a felsőfokú tanulmányok előtti iskolai és munkaerő-piaci életút jellemzőit, a harmadikban pedig a felsőfokú képzés jellemzőit és a területi különbségeket emeltük be az elemzésbe. Az eredményeket az 1. táblázat mutatja.

⁶ Ez az eredeti minta 55 százaléka.

1. táblázat. A tanult szakhoz kapcsolódó, illetve nem kapcsolódó munkatapasztalat szerzése a tanulmányok alatt – multinomiális logisztikus regresszió eredményei (Exp(B) értékek)

	Családi háttér		Felsőfok előtti életút		Tanulmányi és területi különbségek	
	Kapcsolódó munkavégzés előfordul	Csak nem kapcsolódó munka van	Kapcsolódó munkavégzés előfordul	Csak nem kapcsolódó munka van	Kapcsolódó munkavégzés előfordul	Csak nem kapcsolódó munka van
Konstans (logit)	0,574***	-0,051	0,325***	-0,078	1,035***	0,359**
Kor: 26 éves vagy idősebb (ref.: fiatalabb)	1,195***	1,187**	1,136**	1,194**	1,101*	1,154**
Nem: férfi (ref.: nő)	1,373***	1,052	1,272***	1,061	1,136**	1,094
Legmagasabb szülői iskolai végzettség – érettségi (ref.: érettséginel alacsonyabb)	1,133	1,176*	1,136	1,135	1,042	1,054
Legmagasabb szülői iskolai végzettség – felsőfokú	1,216**	1,124	1,258**	1,068	1,040	0,902
A képzési terület kapcsolódik szülő és/vagy nagyszülő képzési, ill. munkaterületéhez – igen (ref.: nem)	1,193**	0,873*	1,039	0,857*	1,063	0,891
14 éves kori anyagi helyzet – átlagos (ref.: átlag alatti)	0,852**	0,740***	0,862**	0,752***	0,856**	0,743***
14 éves kori anyagi helyzet – átlagnál jobb	0,980	0,795**	0,952	0,808**	0,896	0,769**
Középiskola – 4 osztályos gimnázium (ref.: szakközépiskola)			1,090	1,030	1,164**	0,978
Középiskola – 6-8 osztályos gimnázium			1,285***	1,158	1,258**	1,032
Kapcsolódó munkatapasztalat a tanulmányok előttről – van (ref.: nincs)			6,279***	0,988	6,430***	1,028
Képzési terület – agrár (ref.: gazdaságtudományok)					0,729**	0,804
Képzési terület – bölcsészettudomány					0,718***	1,325**

	Családi háttér		Felsőfok előtti életút		Tanulmányi és területi különbségek	
	Kapcsolódó munkavégzés előfordul	Csak nem kapcsolódó munka van	Kapcsolódó munkavégzés előfordul	Csak nem kapcsolódó munka van	Kapcsolódó munkavégzés előfordul	Csak nem kapcsolódó munka van
Képzési terület – informatika					1,010	0,737*
Képzési terület – jogi és igazgatási					0,683**	0,832
Képzési terület – műszaki					1,230**	1,114
Képzési terület – orvos- és egészségtudomány					0,611****	0,508***
Képzési terület – pedagógusképzés					0,811*	0,917
Képzési terület – társadalomtudomány					0,946	1,376**
Képzési terület – természettudomány					0,465***	0,932
Finanszírozási forma – teljesen/részben költségtérítéses (ref.: állami)					1,064	1,264**
Képzés helye ⁷ – nydt (ref.: kpmo)					0,665***	0,810*
Képzés helye – kpdt					0,739*	0,874
Képzés helye – ddt					0,585***	0,721***
Képzés helye – emo					0,305***	0,220***
Képzés helye – ealf					0,414***	0,485***
Képzés helye – dalf					0,649***	0,751**
Nagelkerke R ²	0,016		0,093		0,143	

Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

A származási háttérrel tekintve a 14 éves kori anyagi helyzet a modellépítés teljes folyamata során megtartotta szignifikáns hatását. Az átlagos anyagi körülmények között nevelkedők a hátrányosabb helyzetből érkezőkhöz képest kevésbé

⁷ kpmo: Közép-Magyarország; nydt: Nyugat-Dunántúl; kpdt: Közép-Dunántúl; ddt: Dél-Dunántúl; emo: Észak-Magyarország; ealf: Észak-Alföld; dalf: Dél-Alföld

jellemzően vállaltak mind szakterületükhöz kapcsolódó, mind ahhoz nem kapcsolódó munkát a tanulmányaik során. Az átlagnál jobb anyagi helyzetűek esetében azonban ugyanez csak a nem kapcsolódó munkára vonatkozóan állapítható meg. Adataink megerősítik tehát, hogy a jó anyagi háttér valóban szükségtelessé teszi a pusztán pénzkereseti céllal való munkavégzést. A kapcsolódó munkatapasztalatot illetően a hátrányos, átlag alatti és az átlagnál jobb helyzetűek között nem látunk különbséget. Ez azon hipotézisünk igazságát erősíti, hogy a rosszabb családi háttérből jövőek valóban rendelkezhetnek erős mobilitási motivációkkal és releváns munkatapasztalat szerzésére irányuló aspirációkkal. Ugyanakkor az 1. modellben mind a felsőfokú szülői háttér, mind a képzési területhez kapcsolódó családi háttér megléte növeli a tanulmányokhoz kapcsolódó munkavállalás valószínűségét, jöllehet ezek közül a jellemzők közül a 2. modellben már csak a diplomás szülők, a 3. modellben – amikor már megjelennek a tanulmányi terület és a települési különbségek – pedig már egyik sem szignifikáns. A reprodukciós hipotézis tehát csak korlátozottan érvényes, az előnyös származási háttérnek nincs közvetlen hatása a tanulmányokhoz kapcsolódó munkatapasztalat szerzésére.

A második hipotézisünk esetében elemzésünk a várt eredményt hozta. Míg a nem kapcsolódó munkavállalás esetében nem mutatkozott különbség a különböző iskolatípusokból érkező diákok között, addig a kapcsolódó tapasztalatszerzés esetében a szakközépiskolában érettségiző diákokhoz képest mind a hagyományos, mind a 6-8 osztályos gimnáziumokban érettségizők esetében nagyobb együttthatókat találtunk, vagyis a két utóbbi csoportba tartozó válaszadók nagyobb eséllyel szereztek kapcsolódó munkatapasztalatot.

A korábbi kapcsolódó munkatapasztalat végig pozitív összefüggésben állt a választott szakhoz kapcsolódó tapasztalatszerzéssel, sőt ennek volt a legerősebb hatása. Akik már a tanulmányaik kezdete előtt is szereztek kapcsolódó munkatapasztalatot, több mint hatszorosan nagyobb eséllyel mondták, hogy a tanulmányaik alatt is dolgoztak ilyen módon. Nyilván itt arról van szó, hogy akik már korábban is vállaltak munkát szakterületükön (ezzel némiképp befolyásolva is a pályaválasztást), azok nagyobb eséllyel tudták ugyanezt a munkát tanulás mellett folytatni, illetve az itt szerzett tapasztalatokat más munkáltatóknál kamatoztatni.

A képzési területekkel kapcsolatosan fogalmazzuk meg azt a várakozásunkat, hogy a tanult területhez kapcsolódó munkavállalás leginkább a műszaki, a gazdaságtudományi és az informatikai területeken tanulókat fogja jellemezni. A gazdaságtudományi képzési területen tanulókhöz képest a társadalomtudományi és az informatikai területen tanulók hasonló, a műszakisok nagyobb, minden egyéb képzési terület hallgatói pedig kisebb eséllyel szereztek szakjukhoz kapcsolódó munkatapasztalatot a tanulmányaik során. A nem kapcsolódó munkavállalás a gazdaságtudományi hallgatókhoz képest csak az informatikusokat és az orvos-, illetve egészségtudományi területen tanulókat jellemzi kevésbé, a társadalomtudományosokra és a bölcsészekre viszont leginkább áll, hogy területükhöz nem kapcsolódó munkát végeztek.

A képzési területeken túl értelemszerűen jelentős hatása van a finanszírozás formájának is. A részben vagy teljes egészében önköltséges képzésen tanulókat inkább jellemezte, hogy tanulmányaikhoz csak nem kapcsolódó módon dolgoztak, mint azokat, akik állami finanszírozási képzéseken tanultak. Ez értelmezhető az önköltséges módon való tanulás anyagi nehézségeire adott válaszként, vagyis a nagyobb mértékű önfinanszírozás nyomása kimutatható. Szintén a 3. modellben szerepelnek a képzés régiójára vonatkozó eredmények is. A régiók esetében, várakozásunkkal összhangban, az ország sokat hangoztatott „vízfejűségére” utaló kép rajzolódik ki. Minden, az elemzésbe vont változó hatására kontrollálva, Közép-Magyarország régióhoz képest minden egyéb régióban kisebb a kapcsolódó munkatapasztalat szerzésének esélye. Nyugat-Dunántúl régió kivételével, ahol az eltérés nem szignifikáns Közép-Magyarország régiótól, ugyanez igaz minden egyéb régióra a nem kapcsolódó tapasztalatszerzés esetében.

A modelljeinkben szintén szerepeltett demográfiai változók szerint a fiatalabbak (a végzéskor 25 évesek, illetve fiatalabbak) mind kapcsolódó, mind nem kapcsolódó munkatapasztalatot kevésbé szereznek. A tanulmányok melletti munkavállalás a fiúkat inkább jellemzi, mint a lányokat. Ez a képzési területek nemi összetételével is kapcsolatban állhat, hiszen például a szakhoz kapcsolódó tapasztalatszerzés a műszaki területen a legjellemzőbb, ami pedig hagyományosan férfi dominanciájú terület. Ugyanakkor a nemek szerinti különbség hatása megmarad utolsó modellünkben is, ahol minden más figyelembe vett tényező is szerepel kontrollként.

Szakmában való elhelyezkedés az abszolutórium megszerzése után – Hipotézisek

A pályakezdő diplomások munkapiaci lehetőségei kapcsán a felsőoktatásról szóló diskurzusok visszatérő dilemmája, hogy a megszerzett végzettség azon a szakterületen hasznosul-e, amelyen szerezték. Nyilvánvaló, hogy a végzettség és a munka szakmaterületi kapcsolódása bizonyos esetekben könnyebben, más esetekben nehezebben megállapítható. Miközben egy orvos, egy tanár, egy mérnök vagy egy informatikus esetében valószínűleg nagyobb lenne a szakmai egyetértés abban, hogy a pályakezdő munkája mennyire kapcsolódik eredeti tanulmányaihoz, más, „puhább” területen, például egy bölcsész vagy egy társadalomtudományi diplomás esetében ez a kérdés vitathatóbb. Az általunk itt vizsgált, első diplomájukat nappali tagozaton szerzett hallgatók közül azok esetében, akik már munkába álltak, a végzettek 78 százaléka (3904 fő) szerint az abszolutórium utáni első munkahelyének szakterülete saját szakjához vagy kapcsolódó szakterülethez illeszkedik, a válaszadók valamivel több mint ötöde (22 százalék = 1108 fő) szerint viszont a kapott állás teljesen más szakterület, vagy éppen bármilyen szakterület ismeretével végezhető. Elemzésünk második része ennek az abszolutórium után megszerzett első állásra vonatkozó

szakmai kapcsolódásnak, pontosabban a kapcsolódás szubjektív megítélésének háttértényezőire irányul. A vonatkozó hipotéziseket ismét az egyes magyarázó mechanizmusok szerint fogalmazzuk meg.

1.

A származás esetében azt feltételezzük, hogy azok a diplomások, akik előnyösebb családi háttérűek, nagyobb valószínűséggel jutottak olyan álláshoz, amely megfelel a végzettségüknek. Ez egy reprodukciós hipotézis.

2.

Második hipotézisünk, hogy a felsőfokú tanulmányokat megelőző szakterülethez kapcsolódó munkatapasztalat növeli majd annak a valószínűségét, hogy valaki végzettségének megfelelő(bb) álláshoz jut.

3.a

A képzési területek esetében a gazdaságtudományi, a műszaki, az informatikai, a jogi és igazgatási, valamint az orvos- és egészségtudományi területen várunk leginkább a kitanult szakmában történő elhelyezkedést. Ennek ellentétéként, részben a megítélés nehézsége és pontatlansága miatt is, arra számítunk, hogy a bölcsész és társadalomtudományi diplomások munkája fog legkevésbé kapcsolódni tanulmányaikhoz. Ismerve a pedagógusok esetében meglévő nagyfokú pályaelhagyási hajlamot, náluk is alacsonyabb lesz a diploma jellege és a megszerzett állás illeszkedése. (L. még Chrappán, 2010)

3.b

A diploma és a munka közti összhangra vonatkozó elemzésünkben lehetőségünk van egy, a hallgató tanulmányi eredményére vonatkozó változó szerepeltetésére, ami egy izgalmas hipotézis vizsgálatára, illetve két meghatározó tényező összehasonlítására ad alkalmat. Itt azt valószínűsítjük, hogy a jobb tanulmányi eredményű állást keresők, akik talán egyben szakmailag elkötelezettebbek, motiváltabbak is, inkább találnak diplomájuknak megfelelő állást.

4.a

Utolsó modellünkben azt a hipotézist teszteljük majd, hogy a szakterülethez kapcsolódó munkavégzés mint befektetés megtérül abban, hogy a pályakezdő diplomás olyan munkát talál, ami közelebb áll eredeti szándékaihoz és tanulmányaihoz. Ugyanakkor a képzéshez nem kapcsolódó, döntően anyagi okokra visszavezethető munkavállalás nem vezet hasonló előnyhöz.

4.b

Elemzésünk második részének további lényeges kutatási kérdése, hogy mi a fontosabb tényező abban, hogy valaki olyan munkát találjon, amelyik illeszkedik a végzettségéhez: a tanulmányi eredmény vagy a szakmai jellegű munkatapasztalat szerzése? Azt feltételezzük, hogy a munkaadók az utóbbi tényezőt többre értékelik, a jó tanulmányi eredmény jelzésértékében kevésbé bíznak (bár ez eltérő lehet annak függvényében, hogy melyik felsőoktatási intézményről van szó, de ezt e tanulmányunkban nem vizsgáljuk). Ennek megfelelően a képzéshez kapcsolódó munkatapasztalat jobb előrejelzője lesz a végzettséghez jobban illeszkedő munkának, mint a jó tanulmányi eredmény.

Szakmában való elhelyezkedés az abszolutórium megszerzése után – Eredmények

A fenti várakozások ellenőrzéséhez adatainkon logisztikus regressziós elemzést végeztünk, amelynek függő változója az volt, hogy a kérdezett a tanult szakterületének (illetve valamilyen kapcsolódó területnek) megfelelő állásban helyezkedett-e el, vagy olyan állásban, amely teljesen más szakterület tudását igényli, vagy bármilyen területen szerzett végzettséggel betölthető. Az itt elemezett 5012 válaszadóból 78 százalék szerint az első munkahelyén betöltött pozíció csak a saját, illetve a sajátjához kapcsolódó szakterületen szerzett végzettséggel tölthető be, 22 százalék szerint az állása betöltéséhez más szakterület ismerete kellett, illetve bármilyen szakterület ismerete elegendő volt. A kapott $\text{Exp}(B)$ együtthatók azt mutatják meg, hogy a referenciaszemélyhez képest mennyivel nagyobb/kisebb eséllyel helyezkedik el a válaszadó a saját szakterületén. Modellépítésünket itt négy lépcsőben végeztük el: először a társadalmi háttérrel jellemző változókat vontuk be, majd a munkaerő-piaci előélettel, ezután pedig a képzést jellemző változókkal bővítettük a modellt. Utolsó lépésként a tanulás mellett szerzett munkatapasztalatot emeltük be az elemzésbe. Az eredmények a 2. táblázatban szerepelnek.

Az első két modell becslései nem igazolják a várakozásainkat. A származás, a 14 éves kori anyagi helyzet, vagy hogy a szülői/nagyszülői háttérhez kapcsolódik-e a választott szakterület, nincs szignifikáns hatással a végzettség és az első állás közti illeszkedésre. Hasonlóképpen a felsőfokú tanulmányokat megelőző szakterülethez kapcsolódó munkatapasztalat sem szignifikáns változó. Hipotézisünkkel ellentétben tehát, a társadalmi háttérrel jellemző 14 éves kori anyagi helyzet, a felmenők szakmai kapcsolódása, illetve a diplomaszerezés előtti tapasztalat a modellépítés egyetlen szakaszán sem mutatott szignifikáns összefüggést a diploma „optimális” hasznosulásával. Úgy tűnik, e tényezők közvetlen hatása nem mutatható ki, de közvetett hatásuk áttételesen jelen lehet, amint elemzésünk első részében bemutattuk. A 3. modell alapján a logisztikus regresszió eredménye szerint egy gazdaságtudományi képzési területen végzett hallgatóhoz (referenciaszemély) képest az informatikai,

valamint a jogi és igazgatási területen tanulók nagyobb, a műszakisok, az agrárosok és a társadalomtudományi, illetve az orvos- és egészség tudományi területen végzettek hasonló eséllyel helyezkednek el a képzési területhez kapcsolódó állásban. A szakterülethez kapcsolódó elhelyezkedés esélye kisebb a természettudományos, a pedagógus-, valamint a bölcsészhallgatók esetében. Ezek az eredmények közel állnak a képzési területek kapcsán megfogalmazott hipotézisünkhöz. Ugyanakkor az ugyanebben a modellben szereplő tanulmányi eredményességet illetően azt találtuk, hogy várakozásunkkal ellentétben ez a tényező a bevont többi változó hatására kontrollálva, közvetlen módon nem áll szignifikáns összefüggésben azzal, hogy a pályakezdő a tanult szakhoz kapcsolódó területen helyezkedik-e el, vagy sem.

Végezetül a 4. modell alapján megállapítható, hogy a tanulmányok alatt szerzett szakterületi munkatapasztalat jelentősen javítja a szakmában való elhelyezkedés esélyét. Akiknek azonban csak a szakterülethez nem kapcsolódó tapasztalatuk van, azok kisebb eséllyel kerültek olyan állásba, amely a tanult képzési területhez kapcsolódik. Ez a modell igazolja az erre a kérdésre vonatkozó előfeltevésünket.

Elemzésünk második részének lezárásaként visszatérünk a képzési területek szerinti különbségekhez. Az egyes képzési területek esetében a szakmában való elhelyezkedés valószínűségeit ábrázoltuk az 1. ábrán. Jól látható, hogy legnagyobb valószínűséggel az informatikusok, a jogi és igazgatási területen végzettek, az orvos- és egészség tudományosok valamint a műszakisok helyezkednek el leginkább a szakmájukba vágó, a diplomájukhoz kapcsolódó területen. Ennek legkisebb valószínűsége a bölcsészettudományi területen, a pedagógusképzésben és a természettudományos képzésen végzett hallgatók esetében van.

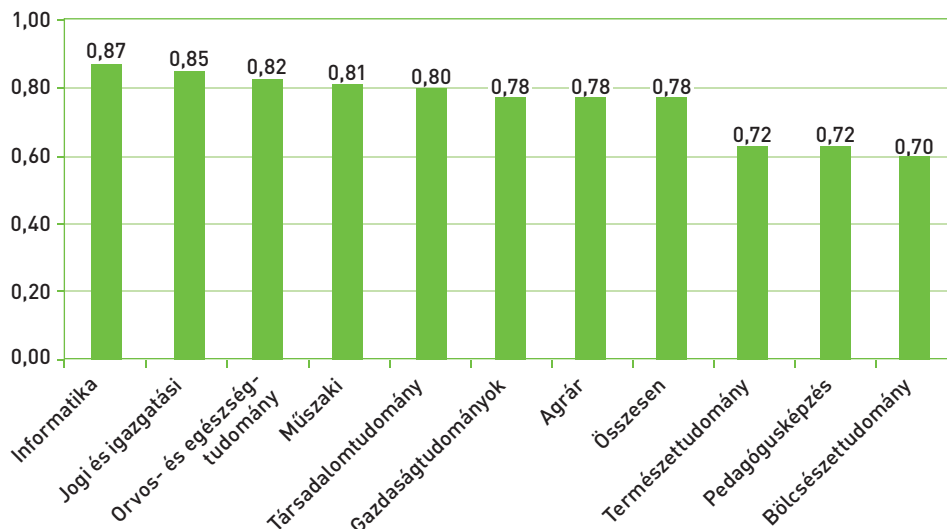
2. táblázat. A tanult szakhoz kapcsolódó állásban való elhelyezkedés esélye az abszolutórium megszerzése után – bináris logisztikus regresszió eredményei (Exp(B) értékek)

	Családi háttér	Munkaerőpiaci előélet	Képzés jellemzői	Tanulás melletti munkatapasztalat
Konstans	3,175***	3,128***	3,153***	3,414***
Kor: 26 éves vagy idősebb (ref.: fiatalabb)	0,881*	0,886*	0,893	0,897
Nem: férfi (ref.: nő)	1,223**	1,216**	1,044	1,041
14 éves kori anyagi helyzet – átlagos (ref.: átlag alatti)	1,096	1,101	1,076	1,057
14 éves kori anyagi helyzet – átlagnál jobb	1,065	1,086	1,040	1,012
A képzési terület kapcsolódik szülő és/vagy nagyszülő képzési, ill. munkaterületéhez – igen (ref.: nem)	1,060	1,058	1,074	1,068

	Családi háttér	Munkaerő-piaci előélet	Képzés jellemzői	Tanulás melletti munkatapasztalat
Szakterülethez kapcsolódó munkatapasztalat a tanulmányok előttről – van (ref.: nincs)		1,059	1,047	0,972
Finanszírozási forma – teljesen/részben költségterítéssel (ref.: állami)			1,040	1,043
Képzési terület – agrár (ref.: gazdaságtudományok)			0,973	1,004
Képzési terület – bölcsészettudomány			0,655***	0,683***
Képzési terület – informatika			1,859***	1,796**
Képzési terület – jogi és igazgatási			1,621**	1,647**
Képzési terület – műszaki			1,218	1,208
Képzési terület – orvos- és egészségtudomány			1,230	1,217
Képzési terület – pedagógusképzés			0,681**	0,692**
Képzési terület – társadalomtudomány			1,090	1,137
Képzési terület – természettudomány			0,715**	0,736**
A képzést jó/jeles eredménnyel végezte el (ref.: közepes/elégséges)			1,118	1,084
Tanulmányok alatt csak nem kapcsolódó munkatapasztalatot szerzett (ref.: semmilyen munkatapasztalatot nem szerzett)				0,719**
Tanulmányok alatt kapcsolódó és nem kapcsolódó munkatapasztalatot is szerzett				0,979
Tanulmányok alatt csak kapcsolódó munkatapasztalatot szerzett				1,240*
HL	0,021	0,354	0,025	0,033
Nagelkerke R ²	0,04	0,04	1	0,248

Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

1. ábra. Az egyes képzési területeken végzetek szakhoz kapcsolódó állásban való elhelyezkedésének valószínűsége (csak elhelyezkedettek)

Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

Megjegyzés: A gazdaságtudományok képzési területéhez képest az agráron kívül minden egyéb képzési terület szignifikánsan (0,001 szinten) eltér.

Következtetések

Elemzésünk a 2008-ban, illetve 2010-ben a felsőoktatásban nappali tagozaton végzett elsődipomás hallgatókra irányult. Az első részben a tanulmányok alatt szerzett, a tanult területhez kapcsolódó szakmai munkatapasztalat-szerzés, ezt követően pedig a végzés után a saját szakterületen való elhelyezkedés tényezőit vizsgáltuk. Ennek során kiemelten foglalkoztunk a társadalmi háttér szerepével, valamint a képzési területek szerinti különbségekkel.

A tanulmányok során szerzett munkatapasztalat tekintetében a származást jellemző tényezők közül egyedül a 14 éves kori anyagi helyzet bizonyult robusztusan szignifikáns hatásúnak, a többi származási változó (szülők iskolázottsága, szülők szakterülete/szakmai kapcsolódása) összefüggése eltűnt a képzési jellemzők bevonása után. Miközben látható, hogy a jobb anyagi helyzetben nevelkedettek kevésbé vállalnak szakterületükhöz nem kapcsolódó munkát, a szakterülethez kapcsolódó tapasztalatszerzés mind a hátrányos, mind a jobb anyagi helyzetből érkezőket egyaránt jellemzi. Úgy tűnik, a szakmai jellegű munkatapasztalatba történő befektetés mind az előnyös helyzet újratermelésének, mind a sikeres mobilitásnak része. Utóbbi esetben a hátrányos helyzetű tanulók a felsőoktatásban nyilvánvalóan egy szelektált csoportot jelentenek, akiknek motivációi és aspirációi feltehetően nagyobbak, mint

más hasonlóan hátrányos helyzetből induló társaiké. Ugyanakkor a családi háttér nem játszik már meghatározó szerepet a sikeres, a végzettséghez jól illeszkedő pályakezdésben. A végzés után betöltött első munkakör szakmai kapcsolódását vizsgálva már egyáltalán nem találtunk összefüggést a származási változókkal.

A tanulmányok során szerzett szakmaspecifikus munkatapasztalat-szerzés egyértelműen jellemzőbb azok esetében, akiknek már a tanulmányaik előtt is volt alkalmuk hasonló területen tevékenykedni. Miközben ez a tényező jelentős a tanulás melletti munkavállalásnál, nem szignifikáns a diploma és az első állás illeszkedése esetében. Hasonló a helyzet a finanszírozási forma szerepével. A nem állami finanszírozás keretében tanulók nagyobb valószínűséggel kényszerülnek nem a tanulmányaikhoz kötődő munkát vállalni. A finanszírozási forma viszont nem szignifikáns tényező a tanulmányokhoz illeszkedő állás szempontjából.

Fontos eredmény, hogy a tanulás melletti munkatapasztalat-szerzés leginkább Közép-Magyarország régióban jellemző, minden egyéb régióban jóval kisebb annak az esélye, hogy a hallgatók már tanulmányaik során is kipróbálhassák magukat a szakmában. A területi különbségek mögött valószínűleg a munkaerőpiac regionális különbségei húzódnak meg.

A tanulmányi eredményesség nem, a tanulmányok során szerzett munkatapasztalat viszont szignifikánsan pozitív hatásának bizonyult a tanulmányi területhez jól illeszkedő első állás valószínűségének vizsgálatakor. A szakmához nem kapcsolódó munkavállalásnak ugyanakkor nem volt pozitív hozadéka a munkapiacra. Ez áttételesen fokozza azok hátrányát, akik anyagi okokból, tanulmányaik költségeinek fedezése miatt kényszerülnek munkavégzésre. A munkáltatók az ilyen munkát nem értékelték valódi szakmai tapasztalatként.

Adataink szerint jelentősek a különbségek aszerint, hogy valaki milyen diplomát szerez. A tanulmányok melletti szakmai jellegű munkavállalás leginkább a műszaki, az informatikai, a gazdaságtudományi területen tanuló diákokat jellemzi. A megszerzett végzettséghez jól illeszkedő szakmában való elhelyezkedés esélye pedig a gazdasági, jogi vagy informatikai diplomát szerzőket, valamint az orvos- és egészségtudományi területen tanulókat jellemzi leginkább. Az eredmények alapján a „kemény” és „puha” diszciplínák közötti különbség rajzolódik ki.

Összefoglalóan elmondható, hogy elemzésünk rávilágít a tanulmányok melletti munkavégzés és tapasztalatszerzés fontosságára a későbbi sikeres állástalálás szempontjából. Adataink szerint a munkavállalás két különböző formája, annak a tanulmányokhoz kapcsolódó vagy nem kapcsolódó volta a diákok között meglévő társadalmi, anyagi különbségek következménye, jóllehet, a későbbiekben a munkaerőpiacon további egyenlőtlenséget – úgy tűnik – közvetlen módon nem generál. Emellett a másféle származási hatások „eltűnése” a képzés jellemzőit figyelembe vevő modellekben, illetve a képzési területek hatásának markáns különbségei arra hívják fel a figyelmet, hogy a jövőben a képzések minőségével és jellegével kapcsolatos objektív és szubjektív mérőszámokat is beemelve az elemzésbe, a területről most felvázolt kép tovább árnyalható. Az adatok nem tették például lehetővé, hogy

a származás, a tanulmányok melletti munkavégzés kombinált hatásait képzési területenként elkülönítve is vizsgáljuk. Végezetül fontos tanulság, hogy a felsőfokú tanulás melletti munkatapasztalat megszerzésének regionális egyenetlenségei szintén figyelmet érdemelnek és kezelésre várnak.

Irodalom

Allen, J.–Pavlin, S.–Velden, R. K. W. van der (szerk). (2011): *Competencies and Early Labour Market Careers of Higher Education Graduates in Europe*. Ljubljana: University of Ljubljana

Chrappán M. (2010): Pályaelégedettség és karriertervek a pedagógus képzettségű hallgatók körében. In: *Diplomás pályakövetés IV. Friss diplomások 2010*. Educatio, Budapest

Horn D. (2010): A kisgimnáziumok szerepe a szelekcióban. In: Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Vukovich Gy. (szerk): *Társadalmi Riport 2010*. Társasági Zrt., Budapest

Pusztai G. (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest

Róbert P. (2010): Öt évvel végzés után: diplomás pályakezdés nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2010*. Társasági Zrt., Budapest

Róbert, P.–Saar, E. (2012): *Learning and Working: The Impact of the 'Double Status Position' on the Labour Market Entry Process of Graduates in CEE Countries*. *European Sociological Review* (in press)

Tárki: *Felsőoktatás 2003*. (2003): A hallgatók körében végzett kérdőíves vizsgálat eredményei. Zárótanulmány. Kutatásvezető Sági Matild, az elemzést készítette Bernát Anikó. Kézirat. Társasági Zrt., Budapest

Várhalmi Z.–Tóth I. J. (2012): *Diplomás pályakezdők a versenyszektorban. 2011. Várható kereslet, kompetenciák, toborzási nehézségek és intézményi presztízs*. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest

Velden, R. K. W. van der–Smooenburg, M.S.M. van (1997): *The Measurement of Over-education and Under-education: Self-Report vs. Job-Analyst Method*. Research Centre for Education and the Labour Market, Maastricht

Veroszta Zs. (2012): *Frissdiplomások 2011. Kutatási zárótanulmány*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest

Wolbers, M. H. J. (2003): *Learning and working: double statuses in youth transitions*. In Muller, W.–Gangl, M. (eds.): *Transitions from Education to Work in Europe. The Integration of Youth into EU Labour Markets*. Oxford University Press, Oxford, 277–305.

